

АНТИРЕЛІГІЙНА КАМПАНІЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ У 1950 – 1960-х РОКАХ

Сергієнко В. Б.

здобувач вищої освіти,

третього (освітньо-наукового) рівня,

Полтавський національний педагогічний університет

імені В. Г. Короленка

м. Полтава, Україна

Серед багатьох тем радянського періоду, що викликають науковий інтерес, вирізняється проблема протистояння радянської влади з релігією і церквою в добу «хрущовської відлиги» (1953 – 1964 рр.). Цікавість зазначеної наукової розвідки полягає в неоднозначності та суперечливості цієї епохи, а також далекосяжності наслідків тогочасної антирелігійної політики.

Масштабний наступ М. С. Хрущова на церкву, що протягом багатьох віків виконувала роль домінуючого інституту суспільства, супроводжувався грубим порушенням прав і свобод українців панівною комуністичною партією.

Жорстокі за змістом та трагічні за наслідками атеїстичні експерименти, що мали на меті закріпити монопольну комуністичну ідеологію, яка впроваджувалися за допомогою найрізноманітніших методів і засобів боротьби.

Серед основних форм і методів антирелігійної боротьби слід назвати такі:

- існування спеціалізованого апарату, що займався розробленням законодавчої бази в сфері релігії, моніторингом та контролем релігійних процесів у республіці;
- широке залучення до антирелігійної діяльності громадськості та засобів масової інформації, науково-природничої пропаганда та атеїстичне виховання методами ідеологічного впливу;
- економічний тиск на монастирі, церкви та релігійні громади;
- політика ліквідації культових установ та пам'яток культового призначення;
- боротьба з паломництвом і релігійними «святинями»;
- зняття з реєстрації релігійних громад та переслідування прибічників церкви;

- послаблення інституту служителів культу та гальмування системи церковної освіти;
- витіснення релігійних традицій і впровадження нових обрядів;
- обмеження й порушення громадянських прав віруючих, усілякі утиски церковного управління та відверті репресивні заходи стосовно церковнослужителів і віруючих.

Основною структурою, яка опікувалася питаннями релігії й реалізовувала політику влади та партії у цій сфері, був апарат уповноваженого Ради в справах Руської православної церкви (РСРПЦ) при Раді Міністрів СРСР в Україні та його представники в областях, під контролем яких перебували всі православні інституції республіки. Для спостереження за іншими релігійними конфесіями й церквами функціонувала Рада у справах релігійних культів (РСРК). Серед основних завдань, що мали розв'язувати РСРПЦ та РСРК, були: здійснення посередницьких функцій між державою та церковними інституціями і віруючими; вивчення стану й тенденцій у релігійному житті; проведення аналітичної роботи та інформування партійних і радянських органів; атеїстична пропаганда. Завдяки діяльності цих структур радянська влада реалізовувала свою антирелігійну кампанію, що часто виходила за межі законності [4, с. 139].

Протягом 1953 – 1958 рр. перевага надавалася поміркованим методам боротьби з релігією переважно силами ідеологічного впливу, яким держава намагалася охопити всі групи й верстви населення, як за віком, так і за соціальним статусом. За мету ставилося з наукової точки зору критикувати релігію та діяльність її служителів, довести шкідливість релігійних традицій та сформувати негативний образ віруючого. Активну участь у цьому процесі брали преса, телебачення, радіо, культурно-освітні заклади (бібліотеки, музеї, клуби) тощо. Вдосконалювалися й поширювалися такі масові форми роботи з людьми, як лекції, тематичні вечори запитань і відповідей, усні журнали, голосні читання, клуби атеїста, трансляція радіопередач, показ кінофільмів, поширення літератури атеїстичного та антицерковного характеру й ін. У сукупності все це конструювало «образ ворога» і «правопорушника» в особі священнослужителів та церкви.

Із 1958 року, в умовах згортання процесів десталінізації й утвердження політичного та ідеологічного волюнтаризму, керівництво перейшло до більш рішучих антирелігійних заходів. Урядові постанови 1958 – 1959 рр. скасовували переважну більшість

державних «пільг», які були надані монастирям у повоєнні роки, підривали економічний стан і матеріальну базу релігійних інституцій, ставили їх на межу виживання. Але найрадикальнішим заходом було скорочення самої кількості існуючих в Україні монастирів і скитів, із якими були пов'язані багатовікові духовні й культурні традиції українського народу. Протягом 1959 – 1962 рр. у республіці було ліквідовано 31 монастир із 40 існуючих. Свою діяльність у цей час припинили Києво-Печерська лавра, чоловічий скит Почаївської лаври на Тернопільщині, Глинська Пустинь у Сумській області та ін. [5, арк. 5, 37]. Паралельно знищували культові місця, каплиці, ліквідовували криниці й святі джерела, руйнували унікальні пам'ятки історії та культури.

Активно практикувалася політика вилучення церковних пам'яток, які на думку органів влади відігравали важливу роль у збереженні та популяризації релігійної традиції й культури. Згідно з проведеною реєстрацією і паспортизацією пам'яток культури та архітектури протягом 1961 – 1963 рр. на території УРСР список цих пам'яток був необґрунтовано скорочений на 740 об'єктів, причому переважно культового походження, серед яких було багато унікальних, цінних у художньому й історичному аспектах пам'яток. У багатьох випадках території таких пам'яток розорювалися, засаджувалися агрокультурами або загромождалися випадковими господарськими забудовами, що призводило до їх руйнації й зникнення [3, с. 120].

Антирелігійна кампанія 1950 – 1960-их рр. також призвела до зменшення загальної кількості православних громад у республіці майже на 4 тис. (приблизно вдвічі). Особливо гострого спрямування набрала боротьба з іншими конфесіями, які були занесені в розряд сект (п'ятдесятники, адвентисти-реформісти, чисті баптисти, євангельські християни, Свідки Єгови, суботствующі п'ятдесятники).

Невід'ємною складовою антирелігійної боротьби стало скорочення інституту служителів культу, що здійснювалося декількома шляхами: зняття їх з реєстрації через «порушення» законодавства про культу; застосування щодо них адміністративного тиску; протидія вступним кампаніям у духовних навчальних закладах та різке скорочення планів набору, а також закриття самих духовних семінарій. У результаті скорочення мережі духовних навчальних закладів станом на 1960 р. в Україні діяла єдина православна семінарія в Одесі. Протягом 1960 – 1964 рр. число священників зменшилося на 1428 осіб. Це, своєю чергою, спричинило відчутний дефіцит кадрів духовенства та

зменшило кількість богослужінь у церквах. Парафії, позбавлені можливості постійного обслуговування, зараховувалися в категорію «недіючих» і підлягали негайній ліквідації [1, с. 201].

Протягом 1962 – 1964 рр. увага органів влади була зосереджена на боротьбі з релігійними обрядами й традиціями, що користувалися великою популярністю серед населення та охоплювали участю в них значну кількість громадян. Розв'язати цю проблему намагалися через упровадження в радянське повсякденне життя нових, яскравих громадських обрядів, свят і ритуалів із комуністичним змістом для задоволення естетичних й емоційних потреб віруючих та всіх інших громадян [2, с. 90]. Так, хрестини намагалися замінити звіздами; обряд вінчання – комсомольсько-молодіжним, срібним і золотим весіллями; поминальні дні – днями пам'яті померлих тощо.

Разом із упровадженням у побут радянських громадян нових обрядів реалізовувалися й інші методи щодо викорінення релігійних звичаїв. Відчутним ударом по церкві було введення владою влітку 1962 р. жорсткого контролю над здійсненням треб. Відтепер хрестини, вінчання чи поховання заборонялося здійснювати поза межами храмів, молитовних будинків, на квартирах і в будинках віруючих. Усі таїнства повинні були здійснюватися тільки через документування (належне оформлення фінансових документів, фіксація відповідних актів у спеціальних книгах із зазначенням прізвищ і паспортних даних учасників та ін.) [1, с. 178].

У результаті розгорнутої кампанії з витіснення релігійних свят і традицій офіційні кількісні показники хрещень та поховань дещо знизилися, особливих успіхів було досягнуто щодо скорочення чисельності вінчань. Разом з тим, значних масштабів набрало поширення неофіційного й навіть таємного здійснення релігійних обрядів, що внеможливило наведення реальних даних.

Отже, незважаючи на загальну лібералізацію радянської тоталітарної системи в 1953 – 1964 рр., антирелігійна боротьба не припинялася і мала цілеспрямований характер. Влада ніколи повністю не відмовлялася від узятого з самого початку курсу на повне викорінення релігії зі свідомості й побуту радянських громадян. Для досягнення цього вона застосовувала найрізноманітніші засоби, не цураючись ні насильства, ні лицемірства. Разом із тим, окреслена кампанія звелася до ліквідації матеріальних носіїв релігії та досягнення кількісних показників. Викорінити релігію зі свідомості й побуту населення повністю так і не вдалося.

Література:

1. Бажан О. Г. Випробовування вірою: Боротьба за реалізацію прав і свобод віруючих в Україні в другій половині 1950-их – 1980-і роки. Київ: Рідний край, 2000. 330 с.
2. Войналович В. А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні в 1940 – 1960-х роках: політичний дискурс. Київ: Світогляд, 2005. 741 с.
3. Данилюк Ю.З. Державна політика щодо архітектурних пам'яток культового призначення у 60-их роках на Україні. Релігійна традиція в духовному відродженні України. – Полтава: [Б.в.]. 1992. С. 119 – 121.
5. Пашенко В. О. Православна церква в тоталітарній державі. Україна 1940-х – початок 1990-их років. Полтава: АСМІ, 2005. 630 с.
6. ЦК КПУ, м. Київ (1918-1991) ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф.1. Оп.24. Спр. 6007. Арк.5, 37.

ХІД ТА МАСШТАБИ ОПЕРАЦІЇ «ЗАХІД» 1947 РОКУ

Сич Т. В.

*здобувач вищої освіти IV курсу,
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
та національної безпеки, 032 історія та археологія,
Національний університет «Острозька академія»
м. Острог, Україна*

Операція «Захід» – наймасовіша депортація, здійснена радянською владою в Західній Україні у 1947 році. Однією з її головних цілей було нейтралізувати діяльність Української повстанської армії та тих, хто їй співчував і допомагав.

На Заході України зростали опозиційні настрої, населення вороже ставилося до влади, були сильні позиції українських націоналістів, адже після завершення німецько-радянської війни більшість збройних акцій Української повстанської армії були направлені проти радянської влади. Це стало основною причиною проведення операції. Чітко прописувалося, хто підлягає виселенню: повнолітні та неповнолітні члени сімей повстанців та їхні близькі родичі, які проживають спільно.

Серед методів протиповстанської боротьби важливе місце займає «виселення сімей активних учасників ОУН і УПА». Попри те, що успішне виконання депортацій підривало б підтримку українського підпілля та слугувало б застереженням для осіб, які б хотіли